Közelítések, távlatok

„Ez a szöveggyűjtemény egy kezdő lépés azon az úton, hogy valamikor majd a magyarországi nemzeti-etnikai kisebbségekről, köztük a cigányságról való ismeretek a nemzeti tananyag részévé váljanak. (...) Noha évszázadok óta élünk közös hazában, mégis viszonylag kevés tudományos munka született a cigányságról, és az ezekben közölt információk sem mindig elfogadhatóak."

Kovalcsik Katalin szerkesztői előszava ajánlja így az utóbbi évek egyik legfontosabb tanulmánygyűjteményét. A ‚Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből' – a gyaníthatóan szűkös anyagi háttér miatt – viszonylag szegényes kivitelű, ám – a közölt dolgozatok tudományos sokféleségét, beleérzően szakszerű közelítésmódját, szakmai színvonalát s ekképp az adott tematikában feltétlenül „hézagpótló" voltát tekintve – annál jelentősebb munkának ítélhető.

A kötet első részében a ‚Társadalmi helyzet' fejezetcím alá rendelt írások olvashatóak. Ezek szemléleti-módszertani arculatát történeti, szociológiai, politológiai és lélektani kérdésfölvetések alakítják. A cigányság története Magyarországon és életük, életformájuk, életkörülményeik egyes településeken; cigányságkép a politikában és a közgondolkodásban; a cigányságot sújtó szociális gondok s a foglalkoztatási és „felzárkóztatási" esélyek növelhetősége városban és falun: mindezekről felmérések, statisztikák és esettanulmányok adataival megalapozott, tudományos igényű dolgozatok értekeznek itt.

A ‚Kultúra' címet viselő részben a cigány ének- és tánckultúra, mesehagyomány, szokásrend, családmodell és anyanyelviség egymástól el nem választható kérdéseit taglalják értő tanulmányok. Ugyancsak több tudományterület talaján s így több szempontrendszer érvényesítésével, többféle metódus alkalmazásával tájékozódva.

S a címből (‚Tanulmányok...') ugyan nem következik, mégis azt érezhetni: a kötetbe a legkevésbé sem szervetlenül illeszkednek a saját roma identitásról és léttudatról a „civil próza" nyelvén valló ‚Önéletírások'.

A gondosan szerkesztett kötetet gazdag függelékanyag zárja le, teszi teljessé: összesített bibliográfia; témakörökre tagolt, néprajzi irodalomjegyzék; folyóiratok és időszaki kiadványok listája; névmutató; diszkográfia. Meglehet, az áttekintés, az összegzés, a „tanulságleszűrés" szándékával – ám mindenképpen a továbbírhatóság, a „továbbkutathatóság" és továbbgondolhatóság alapjait teremtve meg.

A recenzió műfaji határain túlmutatna számot vetnünk azzal, az adott tárgykör milyen befogadói kultúrájába érkezik s vajon miféle „hatástörténeti sors" elé is néz e szöveggyűjtemény. Ám a kérdés, komolyságánál fogva, nem kerülhető meg teljesen. Nemcsak a kötet szakmai erényei okán, de elvi jelentősége, szimbolikus érvénye miatt sem.

„Az államok zöme által gyakorolt nyelvi genocídium" *(1)* nyelvpolitikai-kisebbségjogi problémájának vagy „az üldözött elnyomottak szimbolikus kiközösítése" *(2)*, illetve a szociális-kriminológiai viszonyulások hazai vetülete, a magyarországi cigány etnikum többségi megítélésének összetettsége óvatos megfogalmazásokat kíván, ám egyúttal határozott állásfoglalást is megkövetel. A kirekesztő előítéletek ellen, az egyetemes emberi jogok természetes normaként kezelése mellett. Ha elfogadjuk, hogy „az emberi csoportok osztályozása sokkal inkább a közöttük lévő kapcsolat és egymás elfogadásának függvénye, mintsem tényleges nagyságuké. A kisebbségek közötti különbségeket valójában az emberi sokféleség társadalmi elfogadottságának eltérő mértéke jelöli ki *(3)*, úgy a cigányság társadalmi elfogadottsága mértékének és minőségének megváltoztatásában *(4)* elháríthatatlannak tűnik föl a döntéshozó politikai „elit" és a közgondolkodás-alakító,

kultúraformáló értelmiség szerepe és felelőssége. Az aktuális politikai-közéleti ideológia és praxis hatásrendszerétől sok minden várható és elvárható. Még akkor is, ha a történelemfilozófiai tisztánlátás magasabb, szomorúbb logikája időről-időre kijózanító. Aszerint ugyanis „a hatalmi eszköztár megváltoztatása sem ígérhet aranykort, hiszen továbbra is emberi történésről lesz szó, nem angyaliról. Csupán magunkhoz méltóbbá, minőségileg produktívabbá tehetjük a szenvedés új perspektíváit". *(5)*

A nemzeti-társadalmi „többség" és „kisebbség" viszonylatában ez annyit jelenthet: a „szenvedés perspektívái" és a remény távlatai nemcsak hogy egybevágnak, de közös látóhatárunkon vágnak egybe. S vélhetőleg csakis egy „belátásos kölcsönösségen, kölcsönös belátáson alapuló etika" *(6)* horizontján rajzolhatnak ki új válaszokat régi kérdésekre – s az épp e kötet által is fölvetett újakra.

Jegyzet

(1) Kontra Miklós (2001): Nyelvi jogok, nyelvi tervezés, és az anyanyelvek tannyelvként való használatának problémái. In: *Cigány nyelvek nemzetközi szemináriuma. Konferenciakötet.* Szerk. Cserti Csapó Tibor. PTE BTK Romológia Tanszék, Pécs. („Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok" 6.) 37.
(2) Tamás Gáspár Miklós (2001): Az elnyomottak üldözése. In: Wacquant, Loďc: *A nyomor börtönei. A „zéró tolerancia" világméretű terjedése.* Helikon („Helikon Huszonegy"), Budapest. 9.
(3) Bartha Csilla: Kétnyelvűség, nyelvcsere: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei. In: *Cigány nyelvek...,* 20.
(4) Ahogy a kritikus „közíró énje" fogalmazott: „A közbeszéd »vannak rendes cigányok is« típusú mozzanataiban magát eláruló, konszolidált rasszizmustól a szélsőjobb publicisztika riasztó retorikájáig, az iskolai beiratkozáskor az osztály etnikai összetételét firtató anyuka világképétől a kabarétréfák feminin vonásokat túlhangsúlyozó melegsztereotípiájáig megszámlálhatatlan, a negatív előítéletesség hány és hány módon viszi színre (vagy leplezi el, olykor önmaga előtt is) magát. (Kedvező fordulatra e téren, amíg a »buzi«, a »zsidó« vagy a »cigány« szitokszó gyanánt használatos nyelvünkben, aligha érdemes számítanunk.)" Halmai Tamás (2002): Levél Fábry Sándornak (is). *Magyar Narancs,* március 28., 4.
(5) Mészöly Miklós: Csődök és esélyek. A Center of European Studies konferencia-témájához. In: uő (1994): *Otthon és világ. Esszék, tanulmányok.* Kalligram („Libertas et civitas. Dominó Könyvek"), Pozsony. 167.
(6) Németh G. Béla (1998): Záró szó a pécsi holocaust-konferencián, in: uő: *Írók, művek, emberek,* Krónika Nova, Budapest. 247.

Kovalcsik Katalin (2001, szerk.): *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből.* H. n., IFA – OM – ELTE.

Halmai Tamás
Nagy László Gimnázium, Komló

Az etnológia új útjai

A néprajz egész Európában átalakulófélben van: új területek felé fordul, új fogalmak segítségével új kérdésekre kíván válaszolni. Ha nem akar lemaradni a valóság mögött és pusztán történeti tudomány lenni, akkor a mai – másfajta meséket hallgató, bevásárolni járó, turistáskodó – népet sem hagyhatja figyelmen kívül.

Most először jelent meg magyarul szisztematikus összefoglaló munka a modernizációs változásokban izgalmas kutatási anyagot, s nem csupán veszélyt látó európai etnológia/kulturális antropológia kutatástörténetéről és mai paradigmájáról. A recenzált mű címe akár félrevezető is lehet: a ‚Bevezetés az európai etnológiába' olyan összefoglaló munka képzetét keltheti, amely az egyes néphagyományokat sorba állítva áttekintő térképét nyújtja az európai népi kultúráknak. Az ilyen rendszerező,